

Unes notes sobre les cavitats de Llucena

JOSEP LLUÍS VICIANO AGRAMUNT

TOTS ELS elements del paisatge que envolta la vida l'home passen a formar part d'ella. Del terreny viu, sobre ell li passen els anys i en ell descansa quan li arriba l'hora. Així muntanyes, rius, barrancs, etc., tot ha format part del seu pas per aquest món. Com de tot això, més d'una vegada, l'home ha fet ús de coves i avencs per motius variadíssims: habitatge, amagatall, treball, funerari, etc. I així el món subterrani ha passat a fer d'escenari de trossos de la seua vida. Per açò les informacions que es tenen sobre cavitats no s'han de deixar perdre, ja que poden complementar-ne altres i això és la motivació de les notes que segueixen.

L'ÚS DE LES CAVITATS COM A REFUGI I AMAGATALL

Avencs i coves han ofert refugi de sempre a l'ésser humà i no han faltat en tots els temps exemples. Ací, a les nostres comarques, l'abandó de l'habitatge en cavitats es fa amb el pas del neolític als primers metalls, però ha hagut en totes les èpoques gents, segurament marginals, que han seguit utilitzant les coves per a viure, temporalment o seguit.

És freqüent trobar indicis d'habitatges del Bronze. Són molt pobres, com hem dit abans com de gents marginals que deixen miserables despulles del seu pas per aquest món. Una bona mostra poden ser les Crebadetes, conjunt de fractures que hi ha en l'indret conegut per el Motxo. Molt més amunt, en la ratlla del Castillo, la coveta del Xurro és un altre bon exemple. I encara n'hi ha unes quantes més que caldria investigar, amb indicis materials d'ocupació però sense característiques d'amagatall.

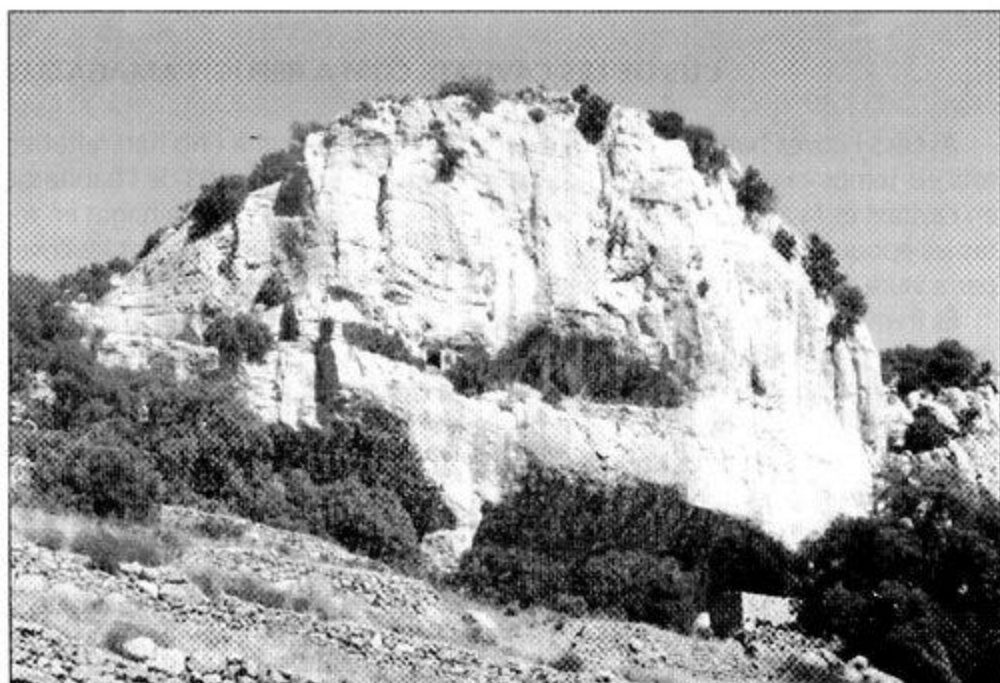
El mateix es pot dir, sobre marginació, d'algunes cavitats que no tenen característiques d'amagatall i on hi ha indicis d'una ocupació per les gents musulmanes medievals; però també podria ser cosa de pastors: una cova per les Calçades, a la ratlla de Xodos, la cova del Castellet, una altra propera a la cova Ciega, una cavitat de la Pedrenyera, etc. podrien valdre com a mostra.

També en la ratlla de Xodos està la cova del Cutxaratero, on vivia un vell, en hivern, que feia culleres, fusos, forquilles, etc. (VICIANO, 1992: 12), que després venia pels masos dels voltants: Arminyà, Bernús, la Costa, etc. En estiu passava a viure a la cova del Barranc del Figueral, més fresca, on també s'han tancat bestiar. Pel topònim es veu que seria foraster.

Sense cronologia coneguda, despulles d'habitatge, condicionament, etc. n'hi havia a la cova del Castellet. Els vells contaven que en ella s'havia viscut i tenia parets, escales, etc. però potser es desfera tot en la construcció de la gran tanca, quan els *maquis*. Com en la cova Redona, també Llonga i de la Picossa, on hi ha restes de condicionament: una paret interior, enllosat del sòl d'entrada, etc.

Com una casa de camp, on sojornar i buscar refugi en els treballs de les finques dels voltants, tenim la cova de les Vaques, amb despulles de paret d'obra, porta, pesebre, etc. El mateix cas podria ser el de la cova de l'Eixep, amb tanca de pedra i morter i porta; en algeps té l'any 1929.

D'ocupació continuada, sobre les Fonts, tenim la cova del Moixo, que féu de mas. Contra la roca hi ha, de pedra seca, soll i tanques ramaderes; l'habitació també és de pedra en sec, però amb enguixat interior; té fornec. Vessant avall hi ha bancals ermats, amb despulles de l'arbreda que tenien, com ametllers, albercoquers, etc., entre la malesa.

Cavitats amb caseta de camp i secador de figues

N'hi ha més, de cavitats, que han fet de dependències de mas, com els Covarxos, unes crebades al mas de Bernús, on tancaven aviram i conills; la cova de l'Eixep, on hi havia recapte per als animals i canyissos per a secar figues; secadors de figues eren la cova de Sabina i una propera al mas de Galapo.

Una forma de superar una situació compromesa o un perill, si no es tenen mitjans d'oposar-se per la força, és fer-se poc visible, desaparèixer. La millor protecció està en que s'ignore que existeixes; és real allò que informació és poder i, pel mateix motiu, un poder, petit o gran, desinformat o amb llacunes d'informació, no és total i d'alguna forma es pot evitar. Perills reals o moments de pànic col·lectiu, contagiable, han fet que les gentes intentassen desaparèixer sota terra, en la foscor de les cavitats. Això s'ha fet sempre; n'hi ha abundància d'exemples en l'Edat del Bronze, igual que en l'Edat Mitjana, per les gentes musulmanes, i torna a fer-se, també de forma massiva, en la guerra civil de 1936-39. Algun indici, pobre, també en testimonia d'altres èpoques: Ferro, Ibèrica, etc.

Els temps revolts del Bronze, cosa que palesen l'abundància de poblats situats en llocs de fàcil defensa, l'*encastellament*, les mateixes cavitats-amagatall, etc., fa que es busque protecció sota terra, en llocs difícils de localitzar però generalment inhabitables. De molts d'ells penses que hauria de ser molt el pànic que sentien per a posar-se en tals paranys. N'hi ha per totes les nostres comarques i no en falten al terme de Lluçena. Potser el millor exemple és la M-1 a la Mançanera, però és un cas a part i com a mostra triarem la sima de les Pedroses, amb deixalles per tot arreu malmeses pels amagaments posteriors, sobretot de la passada guerra. Els pobres indicis són clarament del Bronze.

Indicis d'això n'hi ha també a l'avenc de la Torreta, a la cova de la Roca del Morralàs, etc. I com que no hi ha res de nou sota el sol, açò d'amagar-se davall terra ho repetiran com hem dit, moltes vegades en les mateixes cavitats, les gentes musulmanes medievals i els habitants de la muntanya en la guerra civil de 1936-39.

En 1976, amb el descobriment de la cavitat M-1 es malmet un jaciment intacte i, ensems, es perd una magnífica ocasió per a intentar resoldre un dels problemes de l'arqueologia castellanenca. Els coneixedors de la nostra prehistòria saben que, amb el pas del Calcolític al Bronze, hi ha un empobriment en els aixovars sepulcrales, així com l'abandonament de les grans cavitats d'enterrament col·lectiu; amb el Bronze sempre són badalls o petites cavitats properes als llocs de poblament, però algunes vegades se'n localitzen grans i de bones condicions d'amagatall, amb despulles humanes disperses i abundància de deixalles, sobretot ceràmica però sense faltar altres objectes.

Els esquelets en superfície pels racons de la cavitat, ha fet que aquestes que se n'ixen de la regla es classifiquen de seguida com a sepulcrales. El cas més conegut és la cova de la Lloa de la Pedrera (les Coves de Vinromà), repetidament publicada com cova del Mas d'Abad, però per totes les comarques castello-

nenques n'hi ha, algunes ja molt desfetes per les visites. Característiques de les cavitats i estat de les troballes són elements que les fan classificables com amagatalls. L'abundància d'aquests, així com la situació de la majoria dels poblats, el ja esmentat *encastellament*, evidencien els temps revolts, poc segurs, i es pot pensar que, entre tants casos, algun acabés malament i la cavitat amagatall, localitzada pels enemics, fos closa amb les gents que allí havien buscat refugi. La troballa d'alguna cavitat no tocada permetria aclarir-ho.

La presència d'algun test de terrissa ibèrica té una interpretació difícil. En un cas, la cova de les Fleixes, pot ser degut a la proximitat del poblat, mentre a la sima de les Pedroses, les característiques de la cavitat fan pensar en un amagament.

La pressió dels cristians sobre les taifes valencianes, amb la primera vinguda dels aragonesos i la dels castellans a finals del segle XI i primers del XII, pareix que també provocà amagaments en cavitats, de forma massiva. Són els més abundants, superen el centenar els coneguts i n'hi ha per totes bandes. Indicis d'ells, més o menys abundants, en trobes per tot arreu: cova del Cabeço, forat del Colom, les Crebadetes, cova Llonga o Redona, sima de les Pedroses, cova de la Roca del Morralàs, cova del Saboner, que té més de cavitat refugi, accessible però fàcilment defensable, etc. Però, sobre totes elles, està el cas de la cova de l'Ocre, un dels més extraordinaris de les nostres comarques. Ací, cada vegada que els miners han fet treballs i intents d'explotació, han aparegut abundants materials ceràmics medievals musulmans: olles, cànters, gerres, etc. Tot apunta a un amagament que va aprofitar racons i galeries immediates a la boca d'accés, que abans passava més desapercebuda.

A la Mineta, per la part del Mosquerí, quan es van fer uns intents d'explotació, segur que d'alguna galeria antiga els miners van traure terrisses medievals, segurament un cas paregut a la cova de l'Ocre però de menor importància.

Des de les Guerres Carlines es coneixen amagaments en la cova del Cabeço o del Mosquerí, molta gent segons diuen.

També es parla d'amagaments en unes crebades al mas de Bernús. D'una altra ens van dir que «s'amagava gent en la Guerra de la Facció», i per això es coneix per cova de la Facció.

Els temps revolts de la guerra dels anys 1936 a 1939 provocaren una tornada massiva a l'ús de les cavitats com a amagatalls. La veritat és que totes eren vertaders paranyes, com ho són totes les cavitats amb un sol accés que, a més, per a que siga efectiu, és petit i, moltes vegades, dificultós.

Els casos són molt variats, com els joves que fugen de les *quintes*, dels milicians, desertors, etc., com en una coveta de la Carrera, la cova Fonda, cova del Petitó, un dels avencs del Cabeço, etc. Són moltes les cavitats que foren utilitzades pels habitants dels masos dels voltants per a passar desapercebuts men-

Cova de l'Ocre
Terrisses medievals musulmanes.

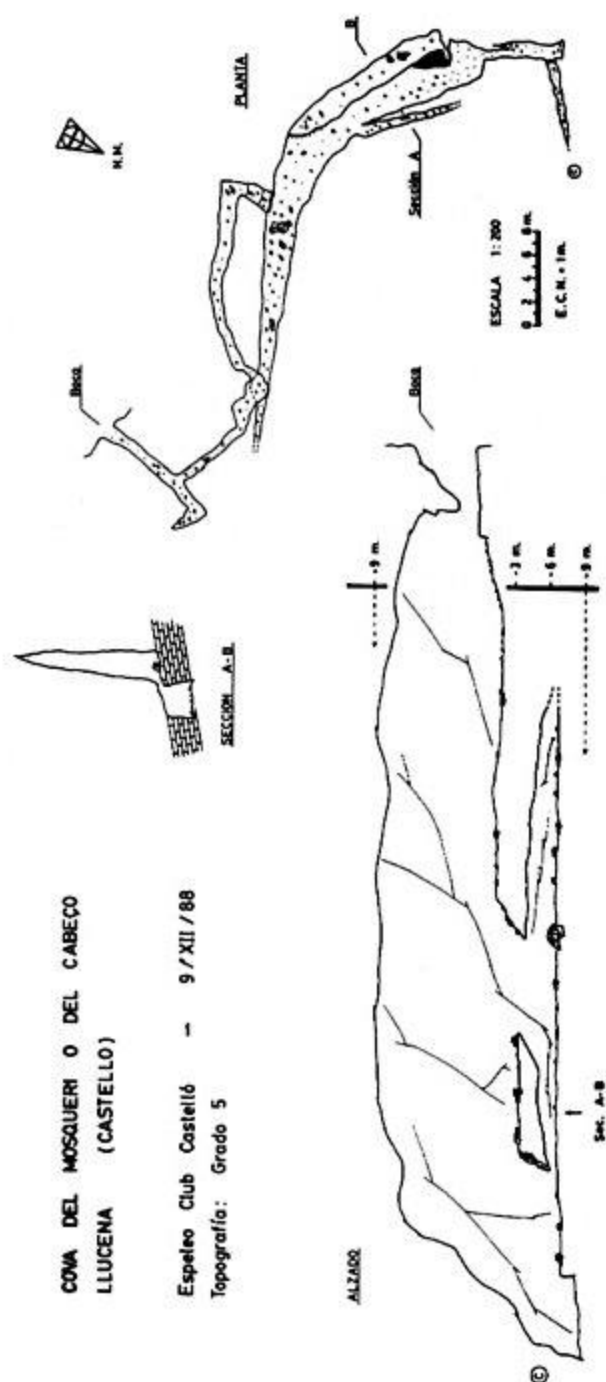
tre avançava el front. En la cova del Mosquerí s'amagà molta gent, unes seixanta persones, diuen. També es diu que n'eren més de cinquanta a la cova de la Facció. A la Calçadeta n'hi havia una vintena, del Campiello, la Crebà, la Lloma del Campiello i la Torreta. També una vintena, del mas de Xiva i de la Cantera, n'eren a la cova de la Roca del Morralàs; amagaven el pas estret de l'accés amb una argelaga. Molts n'eren també a la sima de les Pedroses (GIMÉNEZ, 1980), d'on diuen que hi havia 28 matalassos i la van emblanquinar amb calç; la boca la cobrien amb una tollaga, que canviaven sovint per a que estiguera verda. El descens de la verticaleta d'entrada es feia per una escaleta de fusta que es lljava des de baix.

La llista és molt més extensa: unes crebades del mas de Bernús, una cavitat propera a la cova Ciega, les Crebadetes, cova de l'Eixep, cova Llonga, el Furgatxo, etc. En un dels avencs del Cabeço, amb un canyís, es van entrar caps de bestiar; també a la Calçadeta, amb la gent, i a la cova del Perxano, persones i matxos.

Seria interessant que ara que encara hi haurà testimonis directes es reunira tota la informació possible d'aquestes cavitats-amagatalls i dels masos d'on procedien

**COVA DEL MOSQUER O DEL CABEÇO
LLUCENA (CASTELLO)**

Espeleo Club Castelló - 9 / XII / 88
Topografía: Grado 5

Cova del Cabeço
Topografia

les gents que van buscar refugi sota terra. Les dades que es pugen reunir són interessantíssimes per molts motius.

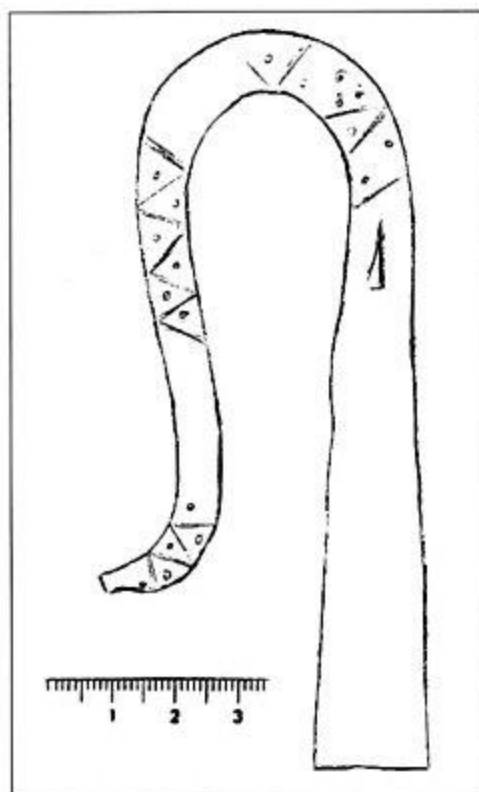
Alguna cavitat féu de refugi dels habitants dels masos propers, quan venia l'aviació, com una propera al mas de la Costa.

En molts masos alguna cavitat dels voltants, de bones condicions, feia d'amagatall en tots els temps i s'acudia a ella sempre que calia. Se'n conèixen unes quantes, però una bona mostra és la M-3, propera al mas de la Mançanera; ací es va reduir i dissimular l'accés amb un parat i terra amuntada. A més, pareix que el forat es tapava amb una argelaga des de l'interior, ajudats per un ganxo o corbelló (VICIANO, 1992: 18).

L'ÚS RAMADER

Es conegudíssim l'ús de les cavitats pels ramaders en tots els temps. La documentació dels temps forals aporta dades abundants sobre les mallades ubicades en coves. Tanques ramaderes, mallades i sesters en trobes per tot arreu. Recordem ací la cova del Cabeço, amb una tanca ramadera enfront de la boca; la cova Fonda, que aprofita com a tanca la paret de quan els *maquis*; la Foradadà; la cova Llonga; una de les cavitats contra la cova de l'Ocre, amb tanca que inclou la cova; cova de la Ronyosa; cova de les Vaques, endret del molí del Ros; l'altra cova de les Vaques, que ha fet de tanca de bestiar, bous, etc.; coves del Tossal del Cabeço; el Furgatxo; etc. Al badall del Crebadal tancaven bestiar quan hi havia llops, com a la cova de la Ginesta, ja a Xodos; el Simarcon (GIMÉNEZ, 1980) té una tanca longitudinal que aprofita l'ixent d'una de les parets de la gran fractura; en una cavitat propera al Salt del Cavall hi ha tanca i basseta d'obra per a recollir aigua; etc.

De cavitats utilitzades pels pastors hi ha informació abundant en el *Llibre dels Passos*, de 1846, publicat parcialment en el *Butlletí del CIT*. Segons el llibre, les mallades tenien 90 passes d'ample, mentre la mida que donava per a la seua demarcació el dels *Capítols de l'Herbatge* de la Setena de Culla, de 1346 en avant, era de 30 alnes o vares.

M-3
Ganxo

LLEGENDES, GUERRES I MARGINALS

El misteri que pot representar la foscor d'una cavitat, entrada a un món ignorat, i el perill real que té la boca d'un avenc han fet néixer històries i contalles. A les nostres comarques potser les més conegudes i escampades són les que es conten de l'avenc de Penyagolosa, cavitat de la que tothom parla però que no s'ha localitzat mai (VICIANO, 1995). Amb això de provocar certa prevenció als avencs es pretenia allunyar els xiquets i, amb ells, els ramats, quan guardaven, de les seues perilloses boques. Es conten històries d'un avenc a Guardamar, de la cova de l'Ocre, etc. De la cova de les Fleixes es diu que és tan fonda que per ella baixaven els carlins al riu per aigua. De l'avenc de la Torreta es conta allò que els major dien als xiquets de «*Calces blanques, calces negres...*» que feia que eixiren coses de la cavitat. No falten les històries de tresors, com una d'un que hi ha a un dels forats de la lloma del Barber, la qual cosa ha provocat més d'un treball, evidentment sense èxit.

Lladres, roders, bandolers, guerrillers, *maquis*, etc., tota una mostra abundant de tipus humans fora de la norma.

Cova del Barranc.
Sester i mallada de Vila

Gents d'alguna forma enfrontada al viure general, han utilitzat, o així s'ha cregut, les cavitats per a refugi, amagatall, dipòsit, etc. Alguns d'ells han deixat rastre en la toponímia: cova del Camao (Xodos), forat del Floro (Morella), cova dels Lladres (Orpesa), cova dels Lladres (Sorita), cueva de los Lladres (Olocau), cova dels Malandrins (la Pobla Tornesa), forats de Pepurro (Culla), cueva del Roderó (Begís), cova del Sereno (les Useres), etc. Ací, al terme de Llucena, tenim el forat del Lladre, pel mas dels Ametllers.

L'aparició en la postguerra de les guerrilles o *maquis* féu que les forces dedicades a la seua repressió ordenaren el tancament de cavitats, la qual cosa van fer els habitants dels masos propers a elles. L'ordre s'acomplí de diverses formes: pedra amuntada en un pas estret interior, a la cova de la Roca del

Morralàs; pedres grosses ben posades, a la Calçadeta; pedra en sec amb la cara vista emblanquinada, per a notar qualsevol alteració, a la cova del Castellet; també a la cova Llarga, on a més els emblanquinadors van deixar les inicials E-PM; igual a la cova Redona, on hi ha indicis d'un data; pedra i argila com a morter a la cova de la Moleta; la cova Fonda, paredada amb pedra seca i amb fang exteriorment, ho fou entre uns dotze homes. Van deixar una portera, la qual cosa invalidava tot el treball fet, ja que es tractava d'anul·lar-les com refugi, dipòsit, estafeta, etc.

Per molts indrets de les nostres comarques hi ha cavitats, generalment petites, amb estagues clavades en forats i badalls. Es relacionen de seguida amb l'inevitable tresor, però n'hi ha que s'han posat per a traure bresques i/o eixams. No en falten al terme: n'hi ha en un badall sobre la boca de la cova del Cabeço, també a la cova Redona, però el punt més conegut és la roca de les Estagues, que domina les Fonts o Naixement del riu. Ací, a uns 50 metres d'altura, n'hi ha unes quantes també relacionades amb cavitats petites, d'accés difícil per estar en terreny subvertical. Les estagues són de branques de savina, fustejades (VICIANO, 1992, 30).

ELS CADÀVERS DE LA COVA DE L'OCRE

El 5 de setembre de 1971 un grup de joves de Figueroles i Lluçena trobava a la cova de l'Ocre les despulles de dues persones extraviades, en una saleta d'accés molt estret. El pas de la confusió inicial que eren dos «troncs podrits» a la certesa que eren «morts» fou immediata. La notícia s'escampà aviat per tota la comarca i encara més amb la publicació en el periòdic (LUCE, 1971) uns dies després. Va prendre part l'autoritat i per masos i pobles es reavivaren les històries que d'anys s'havien contat sobre persones extraviades a la cova de l'Ocre; en una d'elles es contava que uns peraires van penetrar en la cavitat i ja no van eixir; en una altra es parlava d'uns estrangers que hi van entrar i ja no els van veure més; que feia més de cent anys uns enginyers francesos van entrar i tampoc ixqueren; uns senyors que entraren en la cova i van deixar uns cavalls blancs a la boca i com que no eixien i els animals relinxaven i estaven inquiets, els masovers els van soltar uns dies després per a que buscaren el camí de casa, etc.

Els cadàvers tenien una altura aproximada de 1,70 i 1,80 metres. Un estava en posició decúbit ventral i l'altre supí. El primer tenia una mena de llibret-escapulari en el pit, mentre el segon portava una navalla punxeguda de 18 cm i tenia una cartera de cuir amb set monedes de bronze. El calzer era una mena de botes i/o com avarques de cuir i espart segons cada font informativa. El llibret-escapulari, que uns

anomenen «agenda» i altres «dietari», tenia unes mides de 5 x 6 cm, calendari en castellà, amb fulles diàries, hora que ix el sol, la lluna, etc., i els evangelis en llatí. Mal conservat. La navalla, cabriteria, també estava en mal estat. A més hi havia una bóta de pell, segurament per a vi, unes estisores, un saquet amb pedres, segurament mostres, etc. Algunes de les coses apunten a la possible procedència urbana d'algun d'ells.

Les monedes tenien uns 2,50 cm de diàmetre, excepte un parell més petites i una quadrangular amb els angles truncats, n'hi ha d'il·legibles, però una és del Principat de Catalunya, de 1811, i una altra de Ferran VII, de 1814 (PORCAR, s.d.) Per elles es pot situar l'extraviament en el primer quart del segle XIX.

LES TROBALLES D'ALTRES CAVITATS I ALGUNES CURIOSITATS

A part d'aquestes conegudíssimes, hi ha més cavitats amb despulles humanes o indicis: sima de les Pedroses, cova de les Fleixes, la Mançanera, etc., però no es pot parlar de coves sepulcrales. La troballa d'una calavera quan l'amagament de la guerra de 1936/39 a la sima de les Pedroses fou relacionada amb *Sangre*, un fugit que havia fet una mort i del qual no es tenia notícia.

També té a veure amb una mort l'avenc de la Penya Blanca, on s'intentà amagar un crim.

El pas del front en la guerra civil de 1936/39 va deixar abandonats armament i abundància de materials perillosos; una forma d'eliminar-los o, si més no, perdre'ls de vista fou llançar-los als avencs o amagar-los en coves. La post-

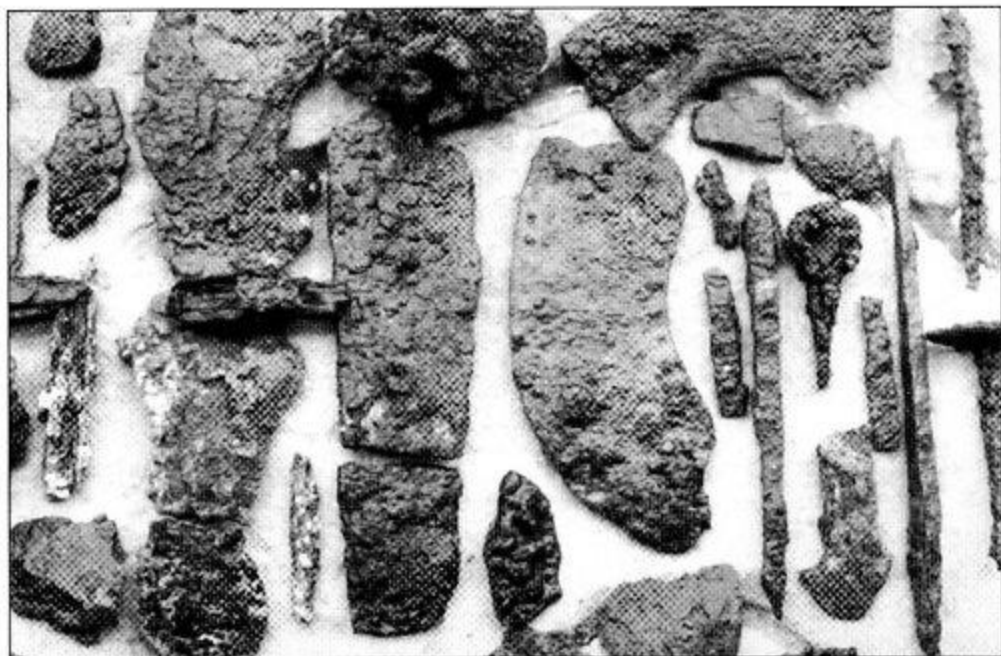

Avenc de les Solanes

Cul de beina de projectil d'artilleria de muntanya

guerra, amb totes les mancances que l'acompanyaren, féu que algunes de les cavitats foren visitades per ferrovellers i es tragueren els materials. Pareix que aquest fou el cas de l'avenc de la Talaia. A l'avenc de les Solanes es van tirar els projectils abandonats per una bateria d'artilleria de muntanya en un canvi de posició (VICIANO, 1968; ARENÓS, 1993). Eren de fabricació italiana.

A l'avenc de les Roques de Benito hi havia les restes de dues escopetes de dos trets, una motxa i l'altra de martellets, amb les parts no metàl·liques perdudes ja i els ferros rovella-

Cova de la Roca del Morralàs

Restes de l'amagatall de ferros

dissims i inservibles; també hi havia el que restava d'una maleta i una peça de sobreescriptori, molt perduda.

La influència de la meteorologia externa en les cavitats és moltes vegades ben notable i això ha cridat l'atenció dels habitants dels voltants que, empíricament, han tret profit dels bafs i boires que ixen per les boques per predir el temps, com a l'avenc de la Torreta, on això volia dir que plouria als dos o tres dies. Alguna cosa pareguda es conta d'un avenc de Guardamar i de l'Avenc, a la Talaia.

Dues curiositats poden ser el dipòsit de ferros, en molt mal estat, que hi havia a la cova de la Roca del Morralàs, sense interpretar per ara, ja que pareix que eren eines i ferratges i no armes o part d'elles, com es podria pensar. L'altra és el betlemnet de l'avenc de la Torreta, fet amb argila roja de la cavitat; té el naixement, amb el bou i la mula, els reis, cavalls, camells, etc.. Els intents d'aclarir la seua presència en un racó tan amagat de l'avenc no han reeixit; no és de la passada guerra, ja que les gentes de la Torreta s'amagaren aleshores a la Calçadeta, cap a Figueroles, i allò és massa vell com per a ser de les visites anteriors a la primera nostra, no massa allunyades en el temps com ens van testimoniar al mas, llavors encara parcialment habitat.

Aleshores també hi havia un morter de fang, que n'imitava un metàl·lic, però en una visita l'any 1992 faltava ja.

Per a finalitzar cal recordar una cavitat interessant si fem cas del topònim, com seria la desapareguda cova de la Pedrenyera, enfonsada en juny de 1906 (SARTHOU, s.d.); quan alguna vegada hem intentat aclarir d'on eren els sílex o pedrenyals dels trills dels masovers vells deien que de «les pedrenyeres», llocs d'on, a més, també s'abastien de pedres fogueres. Així, de vegades al·ludeix a indrets amb sílex natiu, com la Bassa Blanca, el Quinyó, etc., però en altres són jaciments arqueològics, amb el conegut cas de la cova de Matutano, i es pot creure que quelcom paregut originaria el nom de la Pedrenyera.

BIBLIOGRAFIA

- ARENÓS DOMÍNGUEZ, Joaquín. «Inventario espeleológico de Penyagolosa». *Lapiaz*, 22, desembre 1993; 36-68.
- GIMÉNEZ, J. R., GIMÉNEZ, S., JORNET, J., MUÑOZ, J., SONJEL, J. «Los fenómenos espeleológicos del Cabezo. Argelita-Llucena (Castellón)». *Lapiaz*, 6, novembre 1980; 49-57.
- LUCE [Gonzalo Puerto Mezquita]. «Hallazgo de dos cadáveres centenarios en la Cova del Ocre». *Mediterráneo*, 9-IX-1971; 4ª.
- PORCAR, Amadeu. *Figueres*. s.d.
- SARTHOU CARRERES, Carlos. *Geografía General del Reino de Valencia. Provincia de Castellón*. Barcelona [1913], Establecimiento Editorial de Alberto Martín. [Reedició facsimil: Editorial Confederación Española de Cajas de Ahorro, 1989].
- VICIANO. «Exploració subterrània». *Mediterráneo*, 19-X-1968; 6ª.
- VICIANO AGRAMUNT, Josep Lluís. *Espeleología a Castelló*. Sociedad Castellonense de Cultura, 1992.
- VICIANO AGRAMUNT, Josep Lluís. «L'avenc de Penyagolosa». *L'Estel*, 11-XI-1995; 10-12.

ÍNDEX TOPONÍMIC

Armellers, mas d'	Calçadeta, la
Armynà, mas d'	Camao, cova del (Xodos)
Avenc - Guardamar	Campiello, el
Avenc l' - Talaia	Campiello, lloma del
Barrac del Figuerà, cova del	Cantera, la
Bernús, mas de	Castellet, cova del
Blanca, bassa (Cabanès)	Castillo, el
Cabeço, avencs del	Cavitat - La Pedrenyera
Cabeço o del Mosquerí, cova del	Cavitat - Salt del Cavall

Ciega, cova
 Colom, forat del
 Costa, mas de la
 Cova - Les Calçades
 Cova - Mas de la Costa
 Covarxos, els
 Coveta - La Carrera
 Crebà, la
 Crebadal, badall del
 Crebades - Mas de Bernús
 Crebadetes, les
 Cutxaratero, cova del
 Eixep, cova de l'
 Estaques, roca de les
 Facció, cova de la
 Figuerols
 Fleixes, cova de les
 Floro, forat del (Morella)
 Fonda, cova
 Fonts, les
 Foradà, la
 Forat - Loma del Barber
 Furgatxo, el
 Galapo, mas del
 Ginesta, cova de la (Xodos)
 Lladre, forat del
 Lladres, cova dels (Orpesa)
 Lladres, cova dels (Sorita)
 Lladres, cova dels (Olocau)
 Llarga, cova
 Lloma de la Pedrera, cova de la
 (Coves de Vinromà)
 Llonga, cova
 Llonga, Redona o de La Picossa
 Llucena
 M-1
 M-3
 Malandrins, cova dels
 (Pobla Tornesa)
 Mançanera, la

Mançanera, mas de la
 Matutano, cova de (Vilafamés)
 Mineta, la
 Moixo, cova del
 Moleta, cova de la
 Mosquerí, el
 Mosquerí i del Cabeço, cova del
 Motxo, el
 Ocre, cova de l'
 Pedrenyera, la
 Pedrenyera, cova de la
 Pedroses, sima de les
 Penya Blanca, avenc de la
 Penyagolosa, avenc de
 Pepurro, forats de
 Perxano, cova del
 Petit, cueva del
 Picossa, Redona o Llonga, cova de la
 Quinyó, el (Vistabella)
 Redona, cova
 Redona, Llonga o de La Picossa, cova
 Roca del Morrellàs, cova de la
 Rodero, cova del (Begís)
 Ronyosa, cova de la
 Roques de Benito, avenc de les
 Ros, molí del
 Sabina, cova de
 Saboner, cova del
 Sereno, cova del
 Simarcon, el
 Solanes, avenc de les
 Talaia, la
 Torreta, la
 Torreta, avenc de la
 Tossal del Cabeço, coves del
 Vaques, cova de les
 Vaques, cova de les - Salt del Cavall
 Xiva, mas de
 Xodos
 Xurro, coveta del